

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконала: студентка 2 курсу 12-282М групи

Спеціальності 081 Право

Освітньо-професійної програми «Право»

Грищенко Євгенія Володимирівна

Керівник к.ф.н., доцентка Задорожня Н.О.

Сокерівник доцентка Захарова С.І.

Рецензент к.ю.н., доцент Проценко М.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Державний суверенітет як категорія теорії держави	11
1.1 Державний суверенітет: поняття, ознаки	11
1.2 Правові засади державного суверенітету в Україні	18
РОЗДІЛ 2. Наднаціональність міжурядових організацій європейського союзу та суверенітет держав-членів	27
2.1 Наднаціональність: зміст правової категорії	27
2.2 Трансформація державного суверенітету в рамках Європейського Союзу	33
РОЗДІЛ 3. Європейська інтеграція: сучасний стан та перспективи розвитку	39
3.1 Державний суверенітет в умовах глобалізаційних інтеграційних процесів: проблемні питання	39
3.2 Перспективи інтеграції України в Європейський простір	46
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Під час процесів глобалізації та сталого розвитку євроінтеграції вагомим значенням має аналіз явища державного суверенітету як політичного та правового явища. На нинішньому етапі процесу державотворення поняття «суверенітет» постає невід’ємною ознакою політики держави у її міжнародній та внутрішній сферах. У створенні політичної мапи світу суверенітет продовжує мати визначну роль. Це є передумовою того, що впровадження та реалізація суверенних прав та свобод Україною потребує нові підходи, оновлене сприйняття його значення та змісту.

Досить часто суверенітет держави тлумачать як самостійність та незалежність влади держави від жодної іншої влади в середині самої країни та, відповідно, і поза її межами. Це проявляється в її невід’ємному праві вільно і самостійно приймати невідкладні рішення та вирішувати нагальні питання. Звісно, суверенітет держави перебуває у симбіозі з національним та народним суверенітетами. Та держава, в котрій її народ здатний впровадити та реалізувати власні права на національну самоідентифікацію, і є суверенною державою.

Питання суверенітету держави постійно перебувало в центрі уваги істориків, філософів, політологів та теоретиків права. Дана проблема отримала значну актуальність після закінчення Другої світової війни та активних процесів деколонізації у зв’язку з реалізацією важливого принципу міжнародного права – права народів та націй на самовизначення.

Необхідність аналізу цього питання зумовлюється тим, що суверенітет проявляється в різних формах, його впровадження пов’язане з низкою чинників внутрішнього та зовнішнього, суб’єктивного та об’єктивного характеру. Практика та теорія явища суверенітету має значний вплив на низку політичних та правових явищ, а особливо на

інтеграційні процеси. Це стає причиною їх обмеження, модифікації та трансформації. Існує необхідність в глибоких дослідженнях трактування самого поняття «суверенітет» та його сутності, характеристик та проявів реалізації, ролі та значення у політичній системі.

Значного загострення питанню збереження суверенітету держави завдали глобалізаційні та інтеграційні процеси. Це стає причиною поетапного зникнення правових, економічних, політичних і територіальних перегород між країнами, відбувається об'єктивізація необхідності у новому погляді на концепції державного суверенітету, особливо для країн-учасниць Євросоюзу. Це є передумовою виникнення низки точок зору, які полягають в тому, що суверенітет держави втратив свою роль та значення для міжнародного співробітництва.

Європейський Союз представляє з себе унікальне об'єднання держав, утворений розвитком економічних, правових та політичних інтеграційних процесів на Європейській території. За власними пріоритетами та структурою правових інститутів ідентичні утворення на міжнародній арені – відсутні. Індивідуальність Європейського Союзу проявляється у виокремленні рис наднаціональних, що в сукупності ніяким чином не має впливу на державні суверенітети його учасників та зумовлює необхідність дослідження.

Тривога учасників викликана спробами реформування Європейського Союзу у федеративне об'єднання, розширенні сфери Союзної компетенції. Все це підтверджено провалом затвердження Конституції об'єднаної Європи та проблем прийняття «Лісабонського договору».

Розбіжності стосовно майбутньої долі ЄС серед учасників впливає на позиції країн-кандидатів до вступу та країн, що мають на меті вступ до інтеграційного об'єднання, серед них і Україна. З моменту свого утворення союз надавав особливе значення співпраці з усіма міжнародно-правовими структурами, особливо в сфері економіки. Крок

за кроком ця співпраця набувала форм розвитку: асоціація, ініціатива та спільні програми. Ця спільна робота, як правило, заснована на угодах союзу з міжнародно-правовими суб'єктами, котрі в основному делегують його партнерам деякі дії, наприклад сфера розуміння досягнень суспільства («*acquis communautaire*»), що передбачає зміни до законодавчої бази держави та в значній мірі має вплив на її суверенітет.

Ці дослідження мають актуальність для України, враховуючи європейські амбіції та оголошення інтеграції до ЄС найголовнішим та пріоритетним завданням зовнішньої політики. Виходячи з цього, головною метою для України є трансформація законодавства держави у відповідності до європейського права, що несе за собою реформа системи права держави основуючись до стандартів та принципів, які утверджені на рівні інтеграційного об'єднання, основуючись на сучасне демократичне міжнародне право, що є результатом функціонування міжнародних утворень на європейському рівні.

Необхідність європейського інтеграційного процесу, важливість захисту суверенітету держав союзу та перспективних членів, суміжне з трансформацією утворення та актуальності приведення національного законодавства учасника до європейсько-правових норм, та інтеграційного процесу в цілому. Це обумовлює необхідність дослідження проблематики як у теоретичному, так і практичному аспекті.

Наукові праці Ж. Бодена, Т. Гоббса, М. Баймуратова, В. Буткевич, Р. Гаврилюка, В. Денісова, О. Копиленка, І. Левіна, І. Лукашука, М. Марченко, В. Мицика, В. Муравйова, В. Сухоноса, А. Татама, М. Ушакова, М. Палієнко, П. Пескатора, В. Шевцова постали теоретичною базою дослідження суверенітету держави.

Значний внесок у вивчення проблем державного суверенітету зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені-конституціоналісти як:

С. Авак'ян, В. Аненкова, Ю. Барабаш, Ю. Волошин, Н. Пастухова, О. Скрипнюк, О. Тодика, Ю. Тодика, В. Шаповал, І. Яковюк та інші.

Науковці досліджували і продовжують досліджувати різні сторони державного, народного суверенітету, а також механізм його гарантій та реалізації. При цьому гарантії державного суверенітету розглядаються як окрема комплексна система, що включає у себе методи та принципи, котрі забезпечують єдність, верховенство і незалежність державної влади.

Зміни в сьогоденному розумінні політико-правового змісту державного суверенітету мають значний вплив не лише на науково-теоретичні уявлення про суверенітет, а й на сприйняття цієї категорії органами Європейського Союзу. Що ж до незалежної України, то повноцінного дослідження гарантій державного суверенітету в конституційно-правовому напрямку проведено досі не було. Все це обґрунтовує необхідність значного оновлення українських конституційно-правових уявлень про державний суверенітет, зумовлює можливість створення концептуально нових підходів до розуміння його змісту та засобів та способів гарантування.

Мета роботи зумовлена актуальністю досліджуваної теми і постає в аналізі природи явища суверенітету, становлення його концепції, трансформації трактування поняття «суверенітет держави», котра обумовлена процесами глобалізації та інтеграції в цілому світі, насамперед в межах Євросоюзу. У роботі звертається увага на збереженні «суверенітету держави» країн, котрі прагнуть стати учасницями Європейського Союзу в межах спільних програм та асоціацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності на тему «Проблеми правової теорії інтеграційних процесів:

міжнародний та національний вимір» (державний реєстраційний номер: 0118U001552). Тема роботи затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (Наказ від 30 жовтня 2020 року №1060 – Д).

Мета і завдання дослідження. Згідно до поставленої в роботі мети звертається увага на розв'язання таких завдань:

- визначити правові засади державного суверенітету України;
- розкрити зміст правової категорії явища наднаціональності;
- дослідити трансформацію державного суверенітету в межах Європейського Союзу;
- виявити проблемні питання державного суверенітету в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесах;
- спрогнозувати перспективи інтеграції України в європейський простір.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з виникненням та розвитком суверенітету держави.

Предмет дослідження – поняття та явище «суверенітет держави» як політико-правова категорія в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. Методологічна основа аналізу вміщує в собі спеціальні та загальнонаукові методи. При написання роботи було використано наступні методи пізнання: метод емпіричного узагальнення, компаративного аналізу, абстрагування, історичний, системний, комплексний, діалектичний та інші. З метою дослідження концепції «суверенітету держави» застосовується метод діалектики, який розглядає суверенітет як явище, котре постійно видозмінюється, трансформує форми та межі свого прояву під впливом євроінтеграції та глобалізаційних процесів в рамках Європейського Союзу. Історичний метод був застосований при аналізі утворення перших в історії теорій суверенітету та їх постійної практичної та теоретичної трансформації. Досить широко був застосований системний метод, а саме при дослідженні конституцій держав-членів Європейського Союзу та їх

конституційних законів, котрі гарантують їх суверенітет. Метод компаративного аналізу допоміг виявити та виокремити загальні та особливі риси у нових та старих моделях суверенітету держави. В роботі широко застосований прийом загально-гносеологічного пізнання, а саме: дедукції, індукції, синтезу та аналізу. Це сприяло вирішенню завдань дослідження сутності поняття «суверенітет держави» та дозволило зробити прогноз розвитку суверенітету держави за умови трансформації та реформування Європейського Союзу на основі дослідження правової основи ЄС та його держав-учасниць.

Комплексний підхід використовувався при аналізуванні процесів інтеграції України в Європейський Союз та пристосування українського законодавства до правових норм Європейського Союзу.

Метод прогнозування застосовувався під час визначення можливих сценаріїв розвитку устрою Європейського Союзу та подальшого стану суверенітету держав-учасниць.

Наукова новизна одержаних результатів. У рамках дослідження було *удосконалено*:

- визначення поняття «суверенітет» та його ознак як невід’ємного правового елементу державної влади незалежної країни;
- правові засади державного суверенітету в Україні;
- тлумачення явища наднаціональності як змісту правової категорії.

дістали подальшого розвитку:

- погляди щодо трансформації державного суверенітету в рамках Європейського Союзу;
- можливі перспективи інтеграції України в Європейський простір.

Практичне значення отриманих результатів полягає а тому, що результати, які отримані в ході даного дослідження, можна

застосовувати в правозастосовчій діяльності з метою активізації та оптимізації методів, форм та засобів діяльності суб'єктів міжнародного та конституційного права, впровадження їх функцій та повноважень; у науково-дослідній роботі – теорії держави і права, галузях міжнародного та конституційного права, політології для дослідження бачення та розуміння ролі суверенітету держави та ролі права Європейського Союзу у становленні правової науки, удосконалення української правової системи, широкого розуміння процесів інтеграції, котрі активно спостерігаються в Європі; правотворчих процесах, які направлені на пристосування українського законодавства до встановлених стандартів Європи, удосконалення законодавчої системи України; у навчальному процесі – одержані в процесі дослідження висновки можуть бути використані при викладанні курсу «Конституційне право» та «Теорія держави і права» та слугувати матеріалом для подальшого дослідження даної теми.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем» (10 – 11 квітня 2020 року м. Херсон).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано наступні тези:

- Грищенко Є.В., Задорожня Н.О. Поняття «наднаціональності» як правової категорії. *Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем*. Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10-11 квітня 2020 року). Том I. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. С. 27-30.
- Грищенко Є.В., Трансформація державного суверенітету в межах Європейського Союзу. *Магістерські студії. Альманах*. Херсон. ХДУ, 2020.

Структура роботи обумовлена її метою та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК КАТЕГОРІЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ

1.1 Державний суверенітет: поняття, ознаки

Сучасна держава – це політичний інститут, котрий володіє суверенітетом, вищою юрисдикцією на окресленій території. Ключове поняття тут «суверенітет». Це визначення було досить чітким ще в працях Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса та ін. Від тлумачення цього терміну залежить співвідношення явищ інтеграції та диференціації у світі, а також особливості реалізації політичної системи країни.

Український вчений М. І. Сазонов наголошує на тому, що глобалізаційні процеси, державний суверенітет і їх наукова рефлексія – це продовження загально-цивілізаційного розвитку людства й усвідомлення у часі його специфічного характеру. Своєрідність тут полягає у тому, що поряд із державним суверенітетом сформувався й реалізується ширший – міждержавний [1, с. 75].

Питання теоретичного дослідження та практичного забезпечення державного суверенітету України на теперішньому етапі її політичного та державно-правового розвитку, без сумнівів, відносяться до найбільш важливих та актуальних завдань юридичної науки сьогодення. Суверенітет України виступає не лише як певна формальна ознака, що забезпечує та реалізовує здатність держави, застосовуючи механізми та інститути державної влади, реалізовувати власну «суверенну» волю, а й як сутнісна характеристика держави, що на конституційному рівні проголосила себе демократичною, правовою та соціальною країною [2].

Ідея суверенітету, яка, очевидно, належить Ж. Бодену, пройшла тривалий і глибокий розвиток [3]. Не зважаючи на те, що сьогодні

існують думки про те, що вона втратила вагоме значення та ослаблення суверенітету в період глобалізації, значення суверенітету держави залишається вагомим [4].

Вчені та науковці минулого та сьогодення запропонували велику кількість визначень поняття суверенітету, які відображають в собі відбиток та відголосок політичної ситуації відповідної епохи та ідеології, якої притримувались вчені, такі визначення досить часто суперечать один одному. Потрібно створити таке поняття «суверенітет», яке можна було б застосувати до характеристики держави будь-якої форми, типу на різних історичних етапах. Причиною активного вивчення даної проблеми суспільними науками є те, що явище суверенітет реалізовується та проявляється в різних формах, його втілення зумовлене багатьма зовнішніми та внутрішніми чинниками, об'єктивного та суб'єктивного характеру. Теоретичні та практичні прояви суверенітету досить сильно впливають на інші політично-правові явища, спричиняють їх зміни, обмеження, трансформації. Це має потребу у глибоких дослідженнях поняття та сутності суверенітету, ознак та форм його реалізації, ролі та значення у системі юридичних та політичних категорій [5].

І до сьогодні питання, що стосується визначення поняття «суверенітет» залишається дискусійним, адже цей термін, як і багато інших, запозичений із іноземної мови, тлумачиться неоднозначно. Слово «суверенітет» з латинського «*suverenes*» і перекладається як «повновладдя» [6]. Маючи суверенітет, влада держави здатна самостійно створювати загальнообов'язкові правила поведінки для всіх членів суспільства, встановлює та гарантує єдиний правопорядок, права та обов'язки громадян держави, державних органів та організацій.

Суверенітет у широкому розумінні постає важливою політико-правовою ознакою держави і є необхідною юридичною та політичною умовою існування держави, її територіальної цілісності. «Советский

енциклопедический словарь » визначає поняття «суверенітет держави» як її верховенство у внутрішніх і зовнішніх справах. Необхідно звернути увагу на те, що повага до суверенітету є одним із основних принципів міжнародного права та міжнародних відносин сьогодення, який закріплений у Статуті ООН та низці інших міжнародних актах [7]. «Суверенітет» автори та редактори «Універсального словника енциклопедії» тлумачать як рису держави, яка проявляється у самостійності в вирішенні питань всередині країни; елементами ж суверенітету виступають: незалежність, відсутність зовнішнього втручання, контроль території, економічний, політичний та соціальний устрої [8].

Державний суверенітет необхідно трактувати як верховенство держави на її території та самостійність на міжнародній арені. Верховенство державної влади проявляється в тому, що існує та діє виключно одна публічна влада в межах визначеної території, якій підпорядковане все населення. В міжнародних відносинах незалежність держави уособлюється в тому, що вона є непідпорядкованою жодній зовнішній владі інших країн, що проявляється у змозі самостійно реалізовувати внутрішню зовнішню політику [5].

Проаналізувавши визначення суверенітету, які надали науковці-юристи та політологи, можна зауважити, що в них присутня одностороння політична або юридична позиція, що не дає змогу сповна трактувати та розуміти вказане явище. Треба наголосити на тому, що суверенітет постає політико-правовим явищем, де у нерозривному зв'язку перебувають політична та юридична сторони [5].

Термін «суверенітет» був вперше використаний Ж. Боденом, який визначив дане поняття як абсолютну владу, що належить монарху та поширюється на всіх підданих без виключень. Політик заперечував наявність іншої влади в державі, яка може бути вищою за владу монарха. Ж. Боден вважав таку владу невідчужуваною і водночас

залежною від «божественного права», якій вона підпорядковується. У творі філософа «Шість книг про республіку» сформульовано поняття «суверенітет» та викладено учення про нього, це стало основою для подальшого дослідження та вивчення цього явища [9].

Не зважаючи на те, що більшість запропонованих ідей Ж. Бодена постали основою поняття «державний суверенітет», необхідно пам'ятати і про ті важливі зміни, яких зазнало це поняття. Це відбулось унаслідок переосмислення співвідношення поняття державного, народного та національного суверенітетів. Це стало поштовхом говорити не лише про явища незалежності та самостійності державної влади, а й про її походження, про те, чи здатна вона впровадити та реалізувати ті цілі та завдання, які є основою суверенної влади. Розглядаючи внутрішній суверенітет держави, його головною характеристикою постає результативна робота та діяльність державних органів, існування ефективної та дієвої правової системи, та реалізованість головних функцій та завдань держави. Виходячи з цього, суверенітет держави трактується не як самостійна ціль, а як ознака держави і метод організації системи державної влади [10].

Зазвичай, державний суверенітет в юридичній літературі тлумачать як незалежність державної влади в середині та поза її межами, це проявляється в її абсолютному праві вирішувати всі наявні питання. Суверенітет є комплексною ознакою держави, він поєднує в собі найважливіші ознаки державної організації суспільства [11]. Державний суверенітет здатний існувати в симбіозі з народним і національним суверенітетами. Суверенна держава є тією демократичною державою, в якій нації та народності змогли реалізувати власне право на національне самовизначення.

Спостерігається створення нової закономірності розвитку держав, зближення різних держав та їх взаємодії, це пояснюється впливом науково-технічної революції та процесом світової інтеграції.

Нині Україна отримує досвід західних країн, що стосується поділу влади, створення правової держави та парламентської культури. Взаємодія сучасних держав не допускає конфронтації, недовіру між країнами, ідеологічні та політичні війни.

Суверенітет постає одною з головних ознак держави, її здатність повноцінно реалізовувати зовнішньополітичні та внутрішньополітичні справи, не дозволяти втручатися у власну діяльність іноземних держав та інших організацій всередині країни. До обов'язкових правових ознак суверенітету належать наступні: незалежність та верховенство державної влади.

Верховенство влади держави проявляється в тому, що вона встановлює механізм правових відносин у країні, визначає правоздатність, права та обов'язки, загальний правопорядок державних органів, посадових осіб та громадян. Обов'язковість на території держави конституції та законів, що встановлюють найвищі органи влади, є яскравою ознакою верховенства державної влади. Така ознака суверенітету, як верховенство державної влади в Україні, закріплена в ст.8 Конституції України, вона свідчить про те, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Нормативно-правові акти та закони приймаються та діють на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Єдиною політичну владу робить верховенство державної влади, виключаючи можливість існування із суверенною владою держави будь-якої іншої влади.

Така ознака державного суверенітету, як єдність державної влади, полягає в єдиному органі чи системі органів, що являють собою вищу державну владу. Зміст розподілу державної влади трактується у самостійності та незалежності складових механізму держави: законодавчих, виконавчих та судових. Ціллю даної системи створення влади є наступне:

1. Захистити від її свавілля й узурпування в руках однієї особи чи органу;
2. Створити достатній професіоналізм та ефективне виконання різних функцій влади;
3. Достатньо представити інтереси різних груп населення.

У системі розподілу влади кожна гілка влади стримується та контролюється іншою, вони взаємно врівноважують одна одна. Необхідно звернути увагу на те, що владна система в державах, конституції в яких передбачають такий поділ, не обмежуються лише трьома гілками влади. Усі національні системи розподілу влади мають свої особливості. У тих країнах, де президентська влада є відокремленою від виконавчої влади, але є наділеною вагомими повноваженнями, система поділу влади включає в себе четверту владу, яка є самостійною. Вона є незалежною, а іноді і контролью-наглядовою, наприклад, органи прокуратури. На противагу цього у федеральних державах влада розподілена за іншим принципом-між федеральними органами та органами суб'єктів федерації.

Що стосується України, то в ній державна влада уособлена, з однієї сторони, президентською владою (її повноваження визначені у ст. 106 Конституції України), з іншої – законодавчою, виконавчою, та відповідно судовою. У свою чергу Президент України може мати вплив на законодавчу владу наступними засобами:

1. Призначенням позачергових виборів до Верховної Ради Країни;
2. Припиненням повноважень Верховної Ради України;
3. Правом вето щодо законів, які прийняті Верховною Радою України, окрім тих законів, які стосуються змін до Конституції України, з подальшим їх поверненням на повторний розгляд Верховною Радою України.

Законодавча влада в Україні представляється парламентом – Верховною Радою України, вона здатна подолати вето президента, а у окремих випадках спроможна усунути його з посади в порядку процедури імпічменту. Судова ж влада представлена системою судів загальної юрисдикції.

Однією з головних ознак суверенної державної влади є незалежність. Незалежність визначає самостійність державної влади у відносинах з іноземними країнами. Верховенство державної влади та її незалежність полягає в наступному:

1. Для всього населення, організацій та осіб, які наділені владою в державі, усі рішення державної влади є обов'язковими;
2. Існує можливість скасувати та визнати нікчемним незаконний прояв іншої суспільної влади.
3. Діють спеціальні заходи впливу, котрих не мають жодні інші громадські організації.

Необхідно зазначити, що перераховані правові ознаки суверенітету не мають абсолютного характеру. У ХХ сторіччі панували роздуми про те, що влада усіх держав є обмеженою та обумовленою ззовні, є залежною від інших країн та міжнародних відносин з ними, всередині- від низки відносин, з яких вона й почала формуватися [12]. З цього можна зробити висновок, що в наш час суверенітет держави не гарантує, що вона не стримується нічим всередині і є незалежною від інших держав на міжнародній арені.

Важливим є те, що державний суверенітет цілком походить від народного суверенітету. Згідно Конституції України саме народ є єдиним джерелом влади та носієм суверенітету. Згідно до «статті 38 Конституції України» громадяни наділені повним правом бути учасниками в вирішенні державних питань, брати участь у

всеукраїнському та місцевих референдумах та виборах, самостійно обирати та бути обраними до органів місцевого самоврядування та органів державної влади [13].

Таким чином державний та народний суверенітети так тісно пов'язані, що не є можливим повноцінно реалізувати народом суверенітет без існування держави і, навпаки, неможливий розвиток країни без визнання суверенітету власного народу. Нині народний та державний суверенітети досить гармонійно існують у суспільному та державному житті.

Як зазначає І. Умнова, поєднання народного та державного суверенітетів – це властивість і здатність держави самостійно визначати свою внутрішню та зовнішню політику [14].

Отже, поняття національного суверенітету та поняття державного суверенітету міцно пов'язані один з одним та є нерозривними. Національний суверенітет трактується як повноцінне право нації на самовизначення. Суверенітет народу характеризується основними положеннями, такими як: самостійність у вирішенні внутрішніх питань, неподільність та єдність території країни. Порушенням суверенітету держави є зазіхання зовнішньої сили на межі даної держави або примушення держави прийняти те чи інше рішення, яка не є характерним національним інтересам народу. Суверенітет постає характеристикою держави як особливого суб'єкта політичних відносин, основною складовою політичної системи суспільства. Суверенітет є головною ознакою, за якою можна відрізнити державу від формально-правового союзу.

1.2 Правові засади державного суверенітету в Україні

Суверенітет Української держави характеризується не лише правовим закріпленням на законодавчому рівні положення про те, що Україна це суверенна держава, а реальним гарантуванням даного політико-правового стану влади держави дипломатичними та економічними засобами. Надзвичайно важливо, щоб суверенітет країни ґрунтувався на потужній економіці. Це підтверджується тим, що затвердження України як суверенної та незалежної держави припускає застосування заходів, які стосуються забезпечення її незалежності та самостійності в економіці. Досить вагомим є дослідження механізму суверенітету держави як комплексної системи, що включає в себе засоби, процедури та принципи, які забезпечують самостійність та верховенство державної влади. Однак на сьогодні докладні наукові дослідження, які присвячені проблемам гарантій суверенітету держави та їх класифікації, майже відсутні. Що стосується терміну «гарантії», то він застосовується у літературі в контексті «гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина». Ми переконані, що дана категорія цілком доречна для характеристики правових способів і засобів реалізації верховенства державної влади у середині країни та поза її межами.

Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона містить визначення терміну «конституційні гарантії». Під ними розуміють: «ті положення позитивного права у державах із представницьким устроєм, які мають своїм призначенням охороняти недоторканність існуючого типу державної організації, усуваючи можливість довільних або передчасних змін тексту основних законів, а також їхнього порушення. Зазвичай, вони становлять собою складову частину Конституції. Перегляд Конституції не повинен бути ні занадто м'яким, ні надто жорстким. У першому випадку загрожує урядовий або парламентський деспотизм, у

другому — необхідні зміни переносяться на пізніше, або реалізовується насильно [15].

Необхідно наголосити на тому, що у літературі здійснюються досить вагомні спроби розробки суміжних із цим поняття категорії, Так В. Анненкова висловлюється про засади державної єдності, під якими має на увазі правові, соціальні та економічні засоби та умови, які гарантують реалізацію функціонування та розвитку інститутів державної єдності. До них пропонується відносити єдність території, правового й економічного простору та єдність державної влади [16].

Разом із тим, зазначені політико-правові інститути за своєю політико-правовою сутністю являють собою прояв суверенітету держави та повністю охоплюються його змістом. Таким чином, поняття гарантій єдності держави за змістом близьке до поняття гарантій державного суверенітету. Необхідно зауважити, що гарантії державної єдності цілком збігаються з гарантіями суверенітету.

Вчений Д. Шумков стверджує про те, що існує необхідність у специфічному механізмі забезпечення суверенітету держави як комплексної системи, що включає засоби, процедури й принципи, за допомогою яких забезпечується верховенство й незалежність державної влади [17]. При цьому ключову роль у механізмі забезпечення державного суверенітету відіграють засоби забезпечення, під якими розуміють економічний, політичний, юридичний інструментарій. За допомогою названого інструментарію забезпечується верховенство й самостійність публічної політичної влади усередині держави та у сфері міжнародних відносин. Таким чином, незважаючи на те, що вихідною категорією концепції виступає механізм забезпечення державного суверенітету, основна його увага звернена на засоби

забезпечення суверенітету як елементу даного механізму. Не зважаючи на те, що автор практично не застосовує поняття «гарантії державного суверенітету», слід зазначити, що вживана ним категорія, «засоби забезпечення суверенітету», по суті є синонімом. У рамках концепції гарантії суверенітету можуть розглядатися як один з елементів більш об'ємного інституту, під яким мається на увазі механізм забезпечення суверенітету держави [18].

Необхідно зазначити, що нині відсутня єдина думка серед науковців відносно класифікації гарантій державного суверенітету. Наприклад вчений А. Безуглов наголошує на існуванні економічних, соціально-політичних, ідеологічних, організаційно-політичних та правових гарантіях.

Науковець Д. Шумков пише про засоби забезпечення суверенітету, при цьому зазначені засоби він також поділяє на: політичні, військові, ідеологічні та правові [17]. В. Горюнов виокремлює серед них політичні, духовні, юридичні та економічні. Ми переконані, що найбільш доречною є пропозиція відносно наступної класифікації: економічні, юридичні, політичні, дипломатичні та військові [19].

Значну увагу вчені надають саме юридичним гарантіям державного суверенітету. Під юридичними гарантіями ми розуміємо засоби та умови забезпечення державного суверенітету, які закріплені в нормах права, а також інституційну складову (фактичних суб'єктів) при реалізації цих норм [18].

Ми цілком погоджуємось із Ю. Тодикою, що слід виділяти дві групи юридичних гарантій суверенітету держави:

1. Нормативно-правові гарантії, тобто ті засади, які закріплені в Конституції та на яких ґрунтуються суверенітет України (державний та народний суверенітети), єдине громадянство,

поділ влади, цілісність території та верховенство державної влади.

2. Організаційно-правові гарантії – створені та діють відповідно до Конституції України та нормативно-правовим актам державно-владні інститути (Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Країни та Конституційний Суд України) [18].

Юридичною базою суверенітету держави виступають Конституція, закони, нормативно-правові акти, договори, декларації, та визнані принципи міжнародного права. Проголошення Декларацій про державний суверенітет в державах минулого СРСР постало юридичною для формування суверенних країн.

Така традиція починати суверенний шлях саме з Декларації була закладена більш ніж 200 років тому. Першою була Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (4 липня 1776 року), яка ухвалена від імені народу США та стала основою прийняття Конституції США. Джеймс Вілсон вважав, що «народ», який делегує повноваження як національному уряду, так і урядам штатів, залишився вище своїх делегатів і зберіг кінцевий суверенітет [18]. «Там обов'язково є в кожному уряді влада, від якої немає апеляції, і яку, з цієї причини, можна назвати вищою, абсолютною і неконтрольованою. Де ця влада знаходиться? . . . В наших урядах. . . . [Вона] залишається у людей. Як наша конституція обмежує наші законодавчі органи, так люди перевершують нашу конституцію» [20]. Наслідком є те, що люди можуть змінювати конституцію, коли і як їм заманеться. Сучасний політолог Семюель Б. наголошує, що американські засновники виділяли два аспекти суверенітету американського народу: один для повалення і відновлення уряду, який був обмежений з точки зору конституційного закону, та другий — аби здійснювати державні повноваження згідно до законів, присвоєних йому [21].

Що стосується науково-правової характеристики ролі та місця Конституції в демократизації України, то це явище розпочалось після прийняття «Декларації про державний суверенітет України» 16 липня 1990 року та було остаточно закріплене Актом проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. За словами В. Д. Гончаренка, цей Акт поклав край радянській системі союзної державності й став початком незалежного державотворення в Україні [22].

Декларація про державний суверенітет України до сих пір оцінюється правознавцями по-різному. Однак не можна не визнати, що основні ідеї Декларації полягали у проголошенні України як суверенної держави. Саме у цьому історичному документі була закладена норма про державну владу УРСР, що визнавалася незалежною при вирішенні усіх питань власного життя держави. Передбачалось, що УРСР гарантує верховенство законів та Конституції на своїй території. Влада держави в республіці реалізовується за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та відповідно судову. У Конституції чітко зазначено юридичний статус України – суверенної та незалежної країни, з поширенням її суверенітету на всю територію держави як унітарної. Територія, яка вказана в межах кордону виступає недоторканною та цілісною [18].

У Конституції зазначено, що народ виступає джерелом влади та носієм суверенітету, який реалізовує владу безпосередньо та через органи місцевого самоврядування та органи державної влади. Виключно народ вправі визначати та змінювати конституційний лад, до того ж це право не може узурповуватись владою чи посадовими особами [6].

Засадничі положення, якими встановлюється юридичний статус України як незалежної унітарної держави, конкретизується у наступних конституційних нормах. Відповідно до Конституції волевиявлення народу реалізується через референдуми та вибори. До того ж на виборах та референдумах право голосувати мають виключно громадяни України,

які в свою чергу обирають представників до органів місцевого самоврядування та органів державної влади. Конституцією України забороняється створювати та активізувати на території держави збройні формування, які не передбачені законом, також забороняється розташовувати на території країни іноземні військові бази. Конституцією України зазначені надзвичайно важливі конституційно-правові гарантії суверенітету держави, насамперед положення, відповідно до якого забезпечення економічної та інформаційної безпеки України, захист суверенітету та територіальної цілісності визначено як найголовніші функції держави та найвагомим завданням українського народу. На ЗСУ покладено оборону та захист суверенітету України, її недоторканості, а на правоохоронні органи та відповідні військові формування-захист державного кордону та реалізація державної безпеки. Захист незалежної та суверенної держави включає в себе цілу систему політичних, економічних, соціальних, воєнних та правових заходах. Усі гілки державної влади беруть участь до захисту державного суверенітету.

Конституція України прямо вказує на існування такого інституту як Президент України, який в свою чергу виступає гарантом державного суверенітету, територіальної єдності держави, додержання норм Конституції України, основних прав та свобод людини та громадянина. Відповідно до ст. 106 Конституції до повноважень Президента України відноситься забезпечення національної безпеки, незалежності країни та правонаступництва держави. Згідно ст. 104 Конституції Президент України усіма своїми діями має захищати суверенітет та незалежність держави. У свою чергу Кабінет Міністрів України зобов'язаний забезпечувати та реалізовувати економічну самостійність України та суверенітет держави [6].

Вагомим елементом механізму конституційно-правових гарантій суверенітету держави є робота Конституційного Суду України, а саме

здійснення конституційного контролю, який стосується внесення змін до Конституції України [18]. Відповідно до Конституції України не можливі зміни до неї за умови, якщо вони націлені на знищення незалежності та посягання на територіальну цілісність України. Посилаючись на ст. 159 Конституції Конституційний Суд України зобов'язаний зробити висновок щодо дотримання у конституційному законопроекті такої вимоги.

Юридичні гарантії відносяться саме до системи правового регулювання, в межах якого встановлюється та здійснюється даний статус держави як суб'єкта правовідносин [18]. Низький рівень сили зовнішніх гарантій змушує звернути увагу на ресурси внутрішнього суверенітету. Те, що зовнішні сили не втручаються у вирішення внутрішніх питань не обов'язково означає, що влада країни здатна реалізувати усі можливості контролю та управління на території у повній мірі. Та втручання іноземних держав не завжди діє як ослаблення внутрішнього суверенітету країни, а й може виступати подразником для його посилення.

Вчений А. Селіванов переконаний, що конституційна юрисдикція відноситься до найдосконалішого способу конституційної охорони інтересів особи та держави, захисту конституційного ладу, цілісності території, гарантування та реалізації державного і народного суверенітету [23].

Невід'ємною складовою процесів інтеграції у Західній Європі є конституційний контроль, який виступає засобом оцінки європейських договорів. Можливість втрати чи незаконного обмеження суверенітету держави стала передумовою ухвалення судами низки рішень. Зважаючи на це, з часом створився доктринальний підхід, згідно з яким зміни до законодавства Євросоюзу є прийнятими виключно за умови, що ці зміни є безпечними для суверенних прав держав-членів.

Тож, юридичними гарантіями суверенітету держави є основні принципи Конституції України, на яких базується суверенітет Української держави, а саме: принцип народного, державного суверенітетів, цілісності території, розподілу влади на гілки, верховенства права, єдиного громадянства та встановлені на законодавчому рівні правові інститути.

РОЗДІЛ 2

НАДНАЦІОНАЛЬНІСТЬ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВ- ЧЛЕНІВ

2.1 Наднаціональність: зміст правової категорії

Найвагомішим явищем, яке має значний вплив на економічне, політичне, соціальне та культурне буття народностей, постала інтернаціоналізація, як сукупність механізмів, що складають єдине ціле [24].

Перед новітньою юридичною наукою виникає вагоме питання яке стосується суверенітету держави в умовах глобалізаційних процесів, його сутності та основних принципів існування. Французький науковець Ж. Боден вперше ґрунтовно розробив та опрацював проблему державного суверенітету. На його думку суверенітет постає головною рисою, притаманною державі [12].

Глобалізація — складний процес, що динамічно розвивається під впливом економічних, технологічних та інформаційних факторів, який дає, з одного боку, можливість підвищити ефективність виробництва, а з іншого — є причиною соціальної нерівності, який істотно впливає на розвиток держави і права, соціальне забезпечення, що підвищує роль транснаціональних корпорацій в регулюванні глобальних проблем [18].

Взагалі, факт інтернаціоналізації трактується як ряд явищ, що формують єдиний світ, констатує, що зараз світ є різноманітним та різностороннім. Задля дослідження цих «сторін» найдоречнішим алгоритмом є розподіл на три світи: «перший» — західні держави; «другий» — (колишній) соціалістичний блок; «третій» — інші країни.

Посилаючись на сталий та постійний розвиток явища євроінтеграції, на підписання Лісабонського договору та спробу впровадити Конституцію Європейського Союзу, спостерігається чітка тенденція, яка стосується обмеження держав-членів ЄС у реалізації ними їх суверенних прав та перетворенням ЄС у справжню наддержавну організацію. Проаналізувавши сучасне становище суверенітету держав-членів Європейського Союзу, можна зауважити, що якщо зберегти формально-юридичний аспект суверенітету держави, паралельно прослідковується поетапне обмеження матеріальних здатностей його виявлення, що в свою чергу проявляється в передачі державами суверенних прав ЄС [25].

Через розгортання та поглиблення процесів інтеграції у Західній Європі в другій половині ХХ сторіччя питання наднаціональності стало особливо актуальним. Резолюція Європейського конгресу від 1948 року, котра ухвалена з'їздом громадських рухів (які прагнули об'єднати повоєнну Європу), є одним із перших офіційних документів, де було згадано «наднаціональність» як політико-правову категорію. У тій частині Резолюції Європейського конгресу 1948 р., що ініціювала підготовку документа із захисту прав людини на загальноєвропейському рівні, зазначалося: «Для забезпечення прав людини необхідно створити наднаціональний орган, наділений юрисдикційними повноваженнями, до якого матимуть доступ фізичні й юридичні особи» (ішлося про майбутню «Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод», ухвалену в межах Ради Європи в 1950 р.). Виступаючи на конгресі, один із його делегатів А. Марк наголосив на тому, що наднаціональний характер майбутнього суду можна забезпечити, лише виключивши будь-який політичний вплив на нього з боку держав [26].

Інституціоналізація міжнародних відносин, викликана інтенсифікацією міжнародного життя, привела до зростання кількості міжнародних міждержавних організацій у всіх регіонах світу. Цей процес

обумовлювався також глобальними проблемами, які постали перед людством і які держави не могли вирішити поодиночі: транснаціоналізацією світової економіки, зростанням загроз техногенного характеру, загостренням демографічних і соціальних проблем, спільністю екологічного простору тощо. Глобалізаційні тенденції спричинили зміни в співвідношенні міжнародного та національного права: багато питань, які раніше відносились до внутрішньодержавної компетенції, стали піддаватися міжнародно-правовому регулюванню [27].

Існує думка, що термін «наднаціональність» спершу постав як сконцентрований вислів федералістичних прагнень «основоположників» західноєвропейської інтеграції Р. Шумана та Ж. Моне. Вчений М. Корольов переконаний, що явище наднаціональності з'являється тоді, коли утворення спроможне покласти зобов'язання своїми діями власним державам-членам, не отримуючи їх згоди в кожному окремому випадку, іншими словами – отримує певний перелік самостійних розпорядчих повноважень по відношенню до них.

Термін «наднаціональний» знайшов своє юридичне закріплення в тексті установчого договору першого з Європейських співтовариств – «Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі» (Паризького договору про заснування ЄОВС) 1951 р. Зокрема, у п. 5.6 ст. 9 Паризького договору про заснування ЄОВС зазначалося: «Члени Верховного органу цілком незалежні під час здійснення своїх функцій у загальних інтересах Об'єднання. Та незважаючи на те, що жоден із сучасних міжнародно-правових актів не розкриває юридичний зміст терміну «наднаціональність», цій категорії відводиться важливе місце в таких політико-правових наукових течіях, як функціоналізм, неофункціоналізм, інституціоналізм та космополітична філософія міжнародного права. Прихильники цих підходів тлумачать наднаціональність по-різному [26]. З огляду на широкі повноваження

інститути ЄОВС – Рада міністрів, Верховний орган, Асамблея та Суд – отримали назву «наднаціональні» [28].

Е. Шибаєва зауважує, що питання про наднаціональність міжнародних організацій є питанням про співвідношення суверенітетів держав-учасниць утворення з повноваженнями створеного ними механізму внутрішньої організації. Змістом інституту наднаціональності постає рівень делегування прав і повноважень держави органам міжнародної організації [29].

В. Василенко вважає, що ознаками, які характерні європейським співтовариствам, є наступні: 1. Органи співтовариств володіють лише компетенцією у тих сферах, які встановлені в установчих актах та які раніше належали до суверенних прерогатив держав-членів. 2. Головний представницький орган співтовариств, у котрому держави-члени володіють різною кількістю голосів, здатний розширювати їхню компетенцію. 3. Органи співтовариств, які діють в межах своєї компетенції, мають право зобов'язувати своїх членів навіть за відсутності їх згоди шляхом прийняття обов'язкових постанов більшістю голосів. 4. Наявність права у органів співтовариств, які діють відповідно межах компетенції, укладати договори від імені співтовариств з третіми державами, які постають обов'язковими для кожної країни-учасниці. 5. Здатність органів співтовариств зобов'язувати та уповноважувати фізичних і юридичних осіб або органів держав-членів у національні правопорядки своїми міжнародними договорами та постановами. 6. Здатність наділяти непередставницькі органи співтовариств, тобто ті, які сформовані з міжнародних чиновників, правом приймати обов'язкові постанови для держав – членів, які регулюють важливі питання. Низка вчених наголошує на тому, що не треба акцентувати увагу виключно на наднаціональних елементах, котрі стосуються Європейського Союзу, необхідно наголосити на наднаціональності самої організації. При укладанні

міжнародного договору, який має статус «обов'язкового» для держав-учасниць, беруть участь всі інституції, наприклад, Парламент, Комісія, а не відокремлений наднаціональний орган, наприклад, Рада Безпеки ООН [30].

Л. Грицаєнко переконана в тому, що необхідно наголошувати не на наднаціональності міжурядових організацій, а на існуванні в них самого наднаціонального елемента [31]. Що стосується Європейського Союзу наднаціоналість виражається в пожертві державами-членами низкою власних суверенних прав на користь даного наднаціонального утворення. За умови впровадження Європейським Союзом зовнішньополітичних функцій, надзвичайно актуальним постає питання чіткого вирішення питань співвідношення повноважень ЄС та його членів. Вчений М. Микієвич, посилаючись на аналогію з правовою компетенцією для ЄС, виокремлює наступні види компетенції. До першого виду належить виняткова компетенція, вона регулює низку питань, які передані державам-членам даного об'єднання. До другого виду – конкуруюча компетенція, її реалізують держави члени в тих напрямках, які не належать до компетенції союзу. У даній сфері можливо вирішувати дані проблеми на наддержавному рівні, за умови, що не має змоги повноцінно врегулювати на рівні країн-учасниць. До третього виду належить спільна компетенція, коли держави-члени разом врегульовують відносини у конкретних сферах. Четвертим видом компетенції є проблемні питання які вирішуються на наднаціональному рівні [29]. Вчені переконані, що явище наднаціональності не належить до обмеження незалежності держави, а навпаки спрямовує її політику на створення єдності між державами. Необхідно зауважити, що наднаціональність є способом реалізації спільних принципів, які покладені в ядро існування співтовариства. В той самий час вона виконує функцію протекції прав і свобод людини від зазіхань на них, викликаних співіснуванням цих держав.

Фахівці міжнародного права котрі притримуються ідей «космополітизму», переконані, що в даний момент світ спрямований на поступове створення «світової держави». Згідно до цього наднаціональність необхідно розглядати в ролі перехідного підготовчого етапу на цьому шляху. Даний перехідний етап, який передбачає збереження ролі суверенітету держави, характерний розповсюдженням явищ наднаціональності та інтеграційного права водночас з регулюванням міжнародно-правових норм [32].

Сьогодні діє велика кількість міжнародних організацій спеціальної та загальної компетенції. У їх правовій основі прослідковується низка наднаціональних рис: Міжнародна організація праці, Міжнародний валютний фонд, Міжнародна організація цивільної авіації, котрі діють, основуючись на спільному ринку та митному союзі. Одночасно з цим необхідно наголосити на тому, що рівень наділення їх суверенними владними повноваженнями і їх правова природа є відмінною. Посилаючись на це, потрібно чітко відокремлювати наднаціональність, котра притаманна звичним міжнародним організаціям, котрі не бажають розширити відповідну компетенцію та її могутнішого різновиду, а саме – інтеграційну наднаціональність. Її в юридичній літературі вчені називають «федералістська» чи наднаціональність конфедеративних утворень [33].

Вважаємо за необхідне розглянути зміст наднаціональності, причини її утворення та впровадження. М. Корольов зауважує, що найважливіші ознаки наднаціональності полягають в цьому: внутрішнє право наднаціонального об'єднання одразу перетворюється на внутрішньодержавне право його учасників, воно утворюється органом, котрий функціонує незалежно від держав-членів і ухвалює беззаперечні рішення для держав, не зважаючи на їх негативне ставлення до цього [33].

Ми вважаємо, що під час наділення міжнародної організації наднаціональними повноваженнями ключовим є питання балансу між забезпеченням нормального функціонування наднаціональних органів із метою досягнення цілей організації та захистом державного суверенітету й національної ідентичності членів таких організацій для запобігання «розчиненню» держав в інтеграційному співтоваристві. Беззастережною умовою застосування наднаціональних заходів є відповідність їх загальновизнаним принципам міжнародного права.

2.2 Трансформація державного суверенітету в рамках Європейського Союзу

В економічних, культурних, та політичних аспектах країни Європейського Союзу та Україна були завжди тісно поєднані між собою. З кожним днем дані відносини стають найнасичинішими та найрізноманітнішими [34, с. 156]. Європейський Союз посідає досить вагоме місце в економічній галузі України. До цих аспектів належить культурна, торгова, інвестиційна та науково-технічна співпраця, впровадження спільних проектів у напрямках реалізації гуманітарних проектів, захисту навколишнього світу та здійснення стратегічного планування.

XXI століття постало часом змін й створенням нових процесів та явищ для усього сучасного світу, Україна та Європа не стали винятком. Вагоме значення має регіональна інтеграція держав, саме тих, які згуртовуються біля європейських цінностей та принципів. Спочатку мова йшла виключно про технічні та економічні взаємовідносини, але нині розбудовується міцний та сталий політичний союз [35]. Відбувається формування загальних норм в соціальній політиці, правосудді, імміграції та зовнішній політиці, відбувається узгодження митних правил та питань безпеки. Через змінену систему міжнародних

відносин і нову роль Європейського Союзу дієва інтеграція між Україною та ЄС є надзвичайно важливою та необхідною.

Основою ЄС є ідея інтеграції країн. Як правило, інтеграція постає певним об'єднанням та згуртуванням рівноцінних соціальних елементів в єдине суспільство чи об'єднання.

Увесь світ пильно стежить за подіями, що відбуваються в Західній Європі. І це не є дивним, адже ЄС постає провідним центром глобального розвитку, є основним вузлом майбутнього механізму управління. Через це всі зміни, котрі існують в європейському просторі, мають вагоме значення і за його межами. Вони несуть значний вплив на стосунки між Західною Європою та Японією, США і НАТО. Майбутні можливості розвитку світу прямо залежать від типу та інтенсивності даних змін.

Вагому частину взаємовідносин держав-членів Європейського Союзу посідають питання політичної західноєвропейської інтеграції. Можна сказати, що вони створюють певну «опору» ЄС, до неї відносяться проблеми удосконалення механізму управління Союзу і впровадження інституційної реформи, формування єдиної зовнішньої політики, отримання об'єднання своєї оборонної незалежності, самостійний вибір зовнішньополітичних векторів, спільна робота в галузі правосуддя та внутрішніх справ. Це є проблемами міждержавних відносин між державами-членами ЄС. Вони є досить важкими для вирішення через те, що ці питання відносяться до повноважень національних адміністрацій, які, як правило, не мають бажання передавати їх рішення комунітарним структурам.

Необхідно зауважити, що явище глобалізації жодним чином не виключають поняття національного інтересу. Через розширення та поглиблення процесів інтеграції, регіональне західноєвропейське співтовариство все частіше має справу з тенденціями, які стали беззаперечною частиною історії. Цими тенденціями є збереження

унікальності та специфіки держав і їх урядів та пріоритет в національних інтересах та цінностях. Таким чином, прослідковується процес відстоювання національних принципів – це є певною відповіддю еліт Західної Європи, котрі проти процесів глобалізації.

Безумовно, існує й інша сторона медалі. Явища політичної інтеграції в регіоні Західної Європи мають об'єктивний характер. Європа бажає набути власну політичну ідентичність та незалежність в умовах кардинальних змін світоустрою. До того ж участь в інтеграційних процесах для деяких держав ЄС є можливістю долати деякі кордони національного суверенітету і стати рівнею з країнами-лідерами.

Зрозуміло, що зважаючи на геополітичне становище України, вона постає невід'ємною частиною простору Західної Європи та не може лише спостерігати за цими процесами. Українська влада наголошує на зростання значення зусиль України, що стосується впровадження партнерства з ЄС. Саме встановлення вектору на інтеграцію з Європейським Союзом постав головним напрямком зовнішньої політики нашої держави. Це завдання несе за собою глибоке дослідження політичного простору ЄС як найбільшого розвиненого центру інтеграції Західної Європи. Важливим питанням для України є те, з яким ЄС вона може мати спільні справи. Чи постане Європа вільним об'єднанням держав чи федеративною наддержавою? Саме це і впливатиме на характер стратегії зовнішньої політики України щодо наймогутнішого економічного та політичного партнера – Європейського Союзу.

Створення єдиної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу має надзвичайно важливе значення для можливої майбутньої співпраці між двома учасниками. Після того, як Європейський Союз здобуде економічний та військово-політичний вимір, для України відкриються широкі можливості у взаємодії з ЄС з низки питань світової політики. Для України Європейський Союз здатен

постати найближчим партнером в прийнятті єдиних спільних рішень на можливі загрози і виклики, які постійно постають перед міжнародною безпекою. Ця співпраця може проявитись в розробці характеристик операцій з подолання кризи та участі сил швидкого реагування Європейського Союзу.

Безумовно, існують і інші питання, котрі зможуть доповнити порядок денний співпраці України та ЄС. До актуальних проблем для безпеки європейського континенту можна віднести питання стратегічної сталості, протиракетного захисту та безпеки в регіонах. Варто звернути увагу й на думку українського науковця та політика Р. Безсмертного, він зазначає: «Теза про війну у Європі поки що сприймається і розуміється тільки на рівні якоїсь частини інстемблішменту, окремих осіб. Підтвердженням цьому є й той відомий нідерландський референдум, на якому було висловлено заперечення щодо Асоціації України з ЄС 6 квітня 2016 р.» [36, с. 17].

Явище посиленого політичного діалогу між Європейським Союзом та Україною буде зростати тривалий час, але не можна не помічати «кордони можливого» в перебігу даного процесу [34, с. 154].

Необхідно наголосити на тому, що нині, не беручи до уваги різні теоретичні концепції, відсутня цілісна та повноцінна теорія економічної міжнародної інтеграції. До того ж, відсутня чітка та обґрунтована відповідь щодо того, в чому характеризуються конкретні переваги та плюси для держав, котрі бажають приєднатися до інтеграційного об'єднання в порівнянні з державами, котрі до нього не відносяться. Через це аналізування процесів пристосування нових країн до умов європейської діяльності здатне позитивно сприяти створенню простору для дослідження позитивного та негативного впливу інтеграційного об'єднання на розвиток економіки країн-учасниць. Цей досвід здатний допомогти запобіганню вчинення хибних дій при налагодженні відносин між Україною та Євросоюзом [35].

Вважаємо, що дієвий механізм політичних та економічних відносин України з Євросоюзом потрібно створювати, зважаючи на сформовані економічні зносини та можливі перспективи майбутнього розширення Європейського Союзу.

Не зважаючи на існування спеціальних адаптивних періодів для нових держав-членів, механізм розподілу коштів ЄС постійно піддається змінам. Ті держави, котрі отримують фінансову допомогу, мають згодом перейти в розряд «донорів», до того ж вплив на сьогоднішніх платників Європейського Союзу значно збільшиться. Проблеми, котрі стосуються перерозподілу фінансових ресурсів, підтверджуються певним страхом країн-засновниць ЄС щодо неконтрольованого збільшення робочої сили з держав-членів, які є новими в інтеграційному об'єднанні.

Великих труднощів зазнає питання створення єдиної позиції та погляду держав-учасниць ЄС щодо вільного переміщення робочої сили. Не беручи до уваги негативний демографічний стан, більшість країн ЄС є стривоженими через масовий приплив робітників-іноземців. Саме це може спричинити серйозну конкуренцію місцевим робітникам та збільшити проблему забезпечення робочими місцями населення [34, с. 157].

Д. Міхель наголошує, що, враховуючи результати аналізу минулих етапів розширення ЄС, суттєвої міграції в держави-засновниці з нових держав ЄС не відбудеться. Європейські політичні інститути стурбовані тим, що навіть часткова міграція матиме вплив на рівень заробітної плати, умови роботи та можливість працевлаштуватися низко кваліфікованій робочій силі. Саме пожвавлення конкуренції серед робітничих спеціальностей спроможне стати метою для населення отримати освіту та підвищити власну кваліфікацію [34, с. 153].

Одночасно з цим відбувається активна боротьба за залучення спеціалістів високого рівня серед держав-засновниць ЄС. У результаті низки досліджень було встановлено наступний факт: існує декілька

тенденцій, яких дотримуються європейські політичні інститути – активно створюються задовільні умови для залучення спеціалістів з інших держав та поступово зменшується загальний розмір припливу іммігрантів.

Україна відноситься до повноцінної європейської держави, вона активно приділяє увагу зовнішнім відносинам з Євросоюзом для того, щоб отримати згідно її можливостям гідне місце в європейській та світовій політиці. Європа добре розуміє, що існує низка питань, які є спільними та потребують вирішення разом з Україною, серед них: освіта, зовнішня політика та безпека. Червоною ниткою серед вищесказаного постають слова українського вченого К. Семчинського, який наголосив: «Не можна наразі виключати такого розвитку подій, за якого Росія в своєму прагненні перешкодити розширенню ЄС і НАТО...» [37, с. 64].

Такий всеосяжний аналіз відносин між Європейським Союзом та Україною як на теперішньому етапі, так і в майбутньому дає змогу реально оцінити шанси України для входження в ЄС. Відбувається постійний розвиток регіональної інтеграції Західної Європи, саме тому постає необхідність в аналізі та постійному узагальненні нових явищ.

Роздуми над зміною змісту процесу становлення політики сьогоденної Європи, яка і вирішує чи є можливість в Україні впливати на створення парадигми європейського та світового вдосконалення та впевнено розробляти власну політичну стратегію щодо Євросоюзу, мають отримати реального та практичного значення і здобути значну увагу у сучасній політичній науці.

РОЗДІЛ 3

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

3.1 Державний суверенітет в умовах глобалізаційних інтеграційних процесів: проблемні питання

Чи не найбільш масштабним феноменом, що визначально впливає на політико-правове, культурне та соціально-економічне життя кожного народу, постало явище глобалізації, як ряд процесів, котрі створюють єдиний світ. При цьому уніфікація світу та дедалі більше обмеження суверенітету незалежних країн не впливають позитивно на життя суспільства [38].

Вагоме значення для розвитку досліджень проблем суверенітету держави мають праці російського науковця Г. Шершеневича, він визначав державу як об'єднання людей під однією владою у межах певної території і тлумачив суверенітет як самостійність, що «характеризує державну владу як незалежну, вищу, необмежену і неподільну» [39].

Існує необхідність надати узагальнене тлумачення терміну «глобалізація». М. Елброу визначає, що глобалізація включає «усі наявні процеси та методи, котрими згуртовуються народи світу в єдине суспільство» [40]. У розумінні В. Міхеєва глобалізація – це «розвиток економічної та політичної взаємозалежності країн і регіонів світу до такого рівня, на котрому стає реальна та необхідна формулювання завдання утворення єдиного світового юридичного простору та світових органів економічного і політичного управління» [41]. М. В. Ільїн під глобалізацією розуміє особливу фазу (стадію) світового розвитку, за якого якісні ознаки сучасності в змозі проявлятися. Стати новітнім в

розумінні вченого — означає отримати можливість контролювати еволюцію, та вирішувати світові питання [42].

У політичному контексті глобалізація є уніфікацією національних країн у формі правової законної ліберальної ідеології. Досліджуючи головні напрями процесів глобалізації, Л. Романова поєднує їх з редуцією давніх культурних прав і свобод, домінуванням наднаціональних інститутів, діяльність яких обумовлена інтересами транснаціональних корпорацій, обмеженням соціального законодавства в загальному обсязі національного законодавства, що захищає права і свободи людини [43].

Процес глобалізації сприяє постмодерністському скептицизму по відношенню до універсальності цінностей та ідей [44]. Тобто необхідно вказати, що глобалізація як феномен виникла спочатку у філософських та політологічних вченнях і з розвитком теорії конституціоналізму може трансформуватися з ідеї у нормативну оболонку на рівні Основних Законів.

Глобалізація — багатогранний механізм, що швидкоплинно розвивається під вектором економічних, технологічних та інформаційних факторів, що надає можливість підвищити ефективність промисловості, є передумовою соціальної нерівності, який істотно впливає на вдосконалення державно-правових норм, соціальне забезпечення, що підвищує роль транснаціональних корпорацій в регулюванні світових проблем [45].

Низка науковців переконані, що явище глобалізації має і позитивні ознаки: значне спрощення відносин між державами у сфері господарювання, відтворення вільного доступу держав до світових здобутків людства, гарантування економії ресурсів, стимулювання світового прогресу [46].

В. Співак переконаний, що процесу глобалізації притаманні негативні риси: а) сильний вплив міждержавних утворень на розвиток

національних економік, економічних та політичних рішень; б) акцентування уваги на фінансову та прибуткову діяльність з неврахуванням соціальних проблем; в) прецеденти обмеження державного суверенітету через значне обмеження їх самостійної діяльності [47].

Вказане вище дозволяє стверджувати, що сьогодні обсяг державного суверенітету все більше віддаляється від стандартних норм. Необхідно зауважити, що сьогодні у науці бракує досліджень, котрі стосуються загальнотеоретичних засад та впровадження суверенітету держави, що досить часто зазнає негативних впливів в умовах глобалізації [38].

Загалом той факт, що глобалізація характеризується як ряд явищ, що створюють цілий світ, вказує на ту обставину, що нині світ є багатограним чи багатополлярним [48, с. 396].

Е. Гідденс вважає, що думка про прогресуючий утиск суверенітету потребує значного вдосконалення [49]. С. Стренг, яка відстоює тезис про ослаблення державної влади під натиском сильних економічних процесів, водночас відзначає про те, що держава постала регулятором питань, які раніше вирішував сам народ: яким чином зводити власний будинок, яким чином налагоджувати сімейні відносини і т.д.; за її переконаннями, відсутня галузь, яка була б незалежна від державної бюрократії [50].

Головний тенет «розмивання» суверенітету країн виступає неможливість держави здійснювати низку дій у сфері внутрішньої і зовнішньої політики. Прикладами обмеження, зокрема, виступають:

— відсутність дозволу на утиск невід'ємних прав і свобод членів суспільства (деякі фахівці зазначають пряме протиріччя механізму суверенних держав і принципу верховенства прав і свобод людини і громадянина) [51];

— зменшення переліку повноважень держави у сфері нагляду над фінансовим механізмом (існування «організму» міжнародного арбітражу у світовій торгівлі та валютних ринках);

— перевага міжнародного законодавства над національним;

— існування граничних норм використання державою природних ресурсів і т.д. [51].

Держава підпадає під вплив з боку глобальних факторів під час здійснення своїх функцій, але вона не виступає пасивною стороною в процесі глобалізації [52].

Глобалізація створює сильний поштовх задля проведення стабільної державної економічної політики. Економічна глобалізація пов'язана з більш жвавим залученням країн у міжнародні приватно-правові відносини з реорганізацією діяльності масштабних юридичних осіб за вектором розповсюдження корпоративних промислових мереж і їх фінансових взаємозв'язків [53].

Співробітництво країн в межах інтеграційних об'єднань здійснюється на основі спеціальних принципів — обов'язкових і договірних, закріплених у міжнародних актах і договорах. У перелік обов'язкових принципів міжнародної економічної інтеграції необхідно додати захисний принцип національних інтересів держави при збереженні суверенної рівності країн — членів об'єднання у процесі інтеграційних відносин.

У глобалізованому світі протекція інтересів національної країни вимагає об'єднання, а не протиставлення суверенітетів. Пріоритет національних інтересів у міжнародних економічних відносинах дозволяє державі застосовувати і реалізовувати суверенітет [54].

Досліджуючи політичні сторони трансформації суверенітету, Т. Кремень вказує, що за умов глобалізації країна дедалі більше перетворюється на одного з міжнародних акторів, обмежуючи і понижуючи свій статус [55].

Поширення інтеграції на політичну сферу здатне отримати серйозні наслідки для збереження суверенітету країн-учасниць. За умови, що національні уряди будуть згодні на створення та реалізацію повноцінної спільної зовнішньої політики і більш тісне співробітництво поліцій та органу правосуддя, то де факто отримає місце відмова країни від монополії на легітимне застосування примусу. Як результат - збереження державними органами нагляду над реалізацією можливості стягувати податки, встановлювати адміністративно-територіальний поділ, володіти збройними силами, проголошувати війну і укласти мирову угоду набуває вирішальної ролі для підтримання суверенітету [56].

Процеси глобалізації напряму впливають на економічну систему як складову суверенітету держави, у зв'язку з цим відбувається розширення суверенних прав країни всередині і за її межами (міжнародно-правовий рівень).

Глобалізаційні процеси, не зачіпаючи змісту і значимості суверенітету держави, підтверджують значення національної держави у вирішенні низки соціальних питань. Вони постають передумовою для суттєвого перерозподілу ряду державних соціальних функцій, частина яких покладена на державу, а інша — на інститути громадянського суспільства.

Глобалізація, з однієї сторони, дає можливість підвищити ефективність виготовлення продукції, з іншої — посилює нерівність, створює перешкоди державі і громадянам в пристосуванні до прогресивних установ, підриває хід формування громадянського суспільства, нерідко негативним чином впливає на апробацію державного та суспільного суверенітету. Для прикладу, утворення «Європейського Союзу» — одного із наслідків глобалізації, жага європейської спільноти спільно вирішувати складні Європейські питання.

Як зазначає А. Сеїдов, глобалізація не надає негативного впливу на національну юриспруденцію і не обмежує суверенітет держави. Навпаки, створення та імплементація міжнародних-правового законодавства у внутрішні нормативні акти залежить від суверенітету та виявлення волі кожної країни. При цьому, головним бар'єром задля безумовного і все цілого виконання міжнародно актів є суверенітет держави [57].

Серед праць науковців в теорії права виділено дві інтеграційні моделі: модель Європи та модель Америки. ЄС представляє з себе шаблон європейської інтеграції, котра означає послідовний план об'єднання, результат якого до кінця не відомий. Орієнтація на Європу пояснюється певними цілями та принципами правопорядку які розглядаються як «спільна спадщина» європейських держав.

Питання суверенітету, а саме проблеми наднаціональних повноважень, стає перепоною в ході еволюції інтеграційних процесів в Європі. Досвід європейської інтеграції з усією очевидністю показав, що спочатку питання стримування суверенітету не враховувалось в теоретичних схемах розбудови об'єднаної Європи. Оскільки інституційний лад спільнот перебував в стадії розбудови, питання розподілу компетенції між державами та інтеграційними інститутами не існувало, провідне місце в системі інститутів посідав міжурядова установа — «Рада».

Як зауважує Т. Бордачев, думка проте, що вимогою і обов'язковим наслідком номінального долучення до ЄС є відказ від значної частини суверенітету — найбільш усталений міф і кліше у політичній і науковій дискусії щодо інтеграції, котрими користуються національні установи, для доведення своєму електорату непричетності до непопулярних заходів, а зовнішні союзники Об'єднання — для того щоб відійти від розгляду даних питань взаємовідносин. Насправді ситуація виглядає зовсім інакше: держави-члени зберігають контроль щодо всіх головних

для підтримки суверенітету галузями суспільних відносин навіть там, де права [58].

Дослідження в такій значущій галузі, як «публічна влада», дозволяє зобразити тенденцію поступового зменшення ролі і значення центрального апарату держави серед країн учасників ЄС і в той же час збільшення тиску наднаціональних і регіональних інститутів влади. Та ці тенденції не дають підстав говорити про процес «десуверенізації» країн-членів ЄС. Внесок країни в інтеграційні об'єднання створює умови до дієвої співпраці між інститутами ЄС та органами управління незалежних країн. Інтеграція забезпечує в цілому гармонійне співіснування країн-членів ЄС, котрому вони делегують правомоччя реалізувати окремі суверенні права. Сприятлива суть спільної роботи між національними урядами та інститутами ЄС ґрунтується на утворенні нових механізмів їх взаємодії, які дозволяють об'єднати задля досягнення спільної цілі з наданням відповідним діям демократичної легітимації.

Інтеграція викликає суперництво країн-учасниць навколо влади та авторитету. Всередині країни уряди забезпечують собі користь у вигляді політичної достовірності, більшу підтримку на виборах, більшу привабливість для іноземних інвестицій, зростання політичної легітимності.

Необхідно врахувати той факт, що при умові інтернаціоналізації та міждержавної інтеграції суверенітет як правило устрою, передбаченого конституцією, нібито «щезає», «розмивається», «дезінтегрується». Як приклад, глобалізація спричинила певну невизначеність суверенних прав країн у галузях, які традиційно перебувають у статусі недоторканності на основі Вестфальської системи. Також, нині відмічається суттєвий вплив позаурядових організацій і асоціацій на політику незалежних країн. Учасники Євросоюзу зберігають свій суверенітет відповідно до складених державами інтеграційних договорів. Мається на меті, що

Євросоюз складається з країн, які перебувають в регіоні, котрі самостійно надали частину своїх суверенних прав. До того ж всі країни-учасники мають власний суверенітет до того моменту, коли вони самостійно не відмовляються від права покинути це об'єднання.

3.2 Перспективи інтеграції України в Європейський простір

Суверенітет належить до головних конституційних засад кожної країни. Зважаючи на активний розвиток явища глобалізації, питання визначення статусу суверенітету держави набуває надзвичайної актуальності. Через це проблема майбутньої долі країни та державного суверенітету відноситься до головних у світовій політиці.

Питання суверенітету держави в період глобалізаційних процесів є дискусійним. Існує багато досліджень у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, котрі висвітлюють дане питання, але єдина думка про стан сучасного суверенітету держави і трактування самого поняття «суверенітет» - відсутнє.

Зважаючи на збільшення явища євроінтеграції та глобалізації, значимим та актуальним питанням, котре необхідно вирішити, є проблема перетворення розуміння про суверенітет держави та його кордони на даний час.

У більшості наукових працях популізовано та розвинуто тезис про втрату частини, штучне узурпування або розподіл суверенітету держави при наданні низки повноважень органів державної влади наднаціональним структурам у деяких галузях. В той самий час, на думку інших вчених, існує необхідність в концептуальному постулаті про табу на розподіл та лімітування суверенітету, адже він бере свій початок із нації. Суверенітет держави є похідним та не може бути виокремленим від свого джерела навіть ухваленням нормативно-

правових актів. Аргументуючи вищевказаний факт, неможливо примусово обмежити суверенітет без добровільної передачі державою своїх повноважень від органів державної влади до суміжних інститутів союзу лише вносячи зміни до головного правового акту країни – Конституції. В цьому випадку йде мова про здійснення державою свого суверенітету, беручи участь в органах інтеграційних союзів, ніж про ліміт суверенітету як деяке негативне, примусове, зовнішнє явище, яке застосовується до цієї держави.

Дане питання необхідно науково розв'язати та розробити у вигляді розуміння суверенітету держави в умовах сьогодення. Це є актуальним через встановлення Україною державного стратегічного напрямку на отримання статусу повноправного члена в ЄС. Зважаючи на те, що Україна уклала «Угоду про асоціацію з Європейським Союзом», виникла сучасна політична та юридична реальність, котру необхідно дослідити під призмою новітнього розуміння про перетворення суверенітету держави та основ його використання урядами країн, враховуючи компетенції інтеграційних органів ЄС та конче необхідне впровадження нормативно-правових актів у галузях, які відносяться до єдиної компетенції Європейського Союзу згідно діючим угодам.

Засади суверенітету держави, його нормативно-правова суть у значній мірі видозмінюється на теперішній час, до цього ж це основоположне правило відображається у багатьох конституціях та конституційних актах учасників Європейського Союзу так, як і в Україні. Це вказує на існування фундаментальної необхідності в побудові системи державної влади та встановлення методів та форм політики держави, враховуючи особливості участі країни в складних процесах інтеграції. Ця глибока, всеохоплююча інтеграція без сумніву має вплив на розуміння про суверенітет держави та його межі в сучасних реаліях співробітництва між державами як всередині країни, так і поза нею.

С. Хоффман вважає, що традиційний механізм суверенних країн в умовах сьогодення в конституційному значенні зазнає змін з усіх сторін. Такі зміни зумовлюють дві новації у трактуванні суверенітету. Одна з них оснований на новому змісті глобалізаційних процесів і взаємозалежності, саме це і спричиняє перехід деяких суверенних функцій до наддержавних систем регулювання. Друга новація постає в нормативній революції, що спричиняє розмивання традиційного комплексу, оснований на суверенітеті. Прикладом цього є вагома проблема недотримання прав людини у цілому світі. Необхідно зазначити, що і досі існують держави в сучасному світі, котрі не в змозі забезпечити хоча б мінімальні свободи громадян і гарантувати захист їхнього життя, здоров'я та майна, що у наш час є головною внутрішньою та зовнішньою суверенною задачею кожної держави [59].

Взагалі, термін «глобалізація», як правило, застосовується при характеристиці сьогоднішніх політичних, економічних, соціальних, транспортних, міграційних, трудових та інших явищ. Глобалізація постає абсолютним взаємозв'язком всього населення світу, адже навіть неможливо і на хвилину уявити життя та розвиток однієї частини світу без інших. Це проявляється абсолютно в усіх галузях існування цивілізації: гуманітарній, матеріальній та організаційній [60].

Після того, як уклали Вестфальський мирний договір у 1648 році, утворився класичний політичний устрій світу. Він оснований виключно на інституті самої держави як головного структурного елемента. Посилаючись на це положення, більш ніж три сторіччя і створювався механізм міжнародних відносин, котрий називається державно-центристським. Сьогодні створюється глобальна політика, котра має вплив на національний суверенітет держав. Реформуючи звичні форми національної державності, політична глобалізація змінює сучасний світовий порядок [61]. Зважаючи на всі трансформаційні процеси, котрі тривають сьогодні в світі, людство не припиняє

користуватися поняттям «суверенітет», яке було визначене ще у XV-XVI сторіччі за часів Н. Макіавеллі. Саме він ототожнив державця, який наділений верховною суверенною владою. В свою чергу Ж. Боден трактував суверенітет як постійну абсолютну владу держави, називаючи її обов'язковим атрибутом [62]. Суверенітет потрібно розглядати не як абсолютну величину, а як правову особливість держави, яка обумовлена її здатністю реалізовувати покладені на неї функції. Порівняння суверенітету держави видозмінює суверенітет в ґрунтовну характеристику влади держави, яка може відрізнитися від однієї держави до іншої [63].

Під натиском викликів явища глобалізації багато науковців намагаються змінити поняття суверенітету, а то і взагалі скасувати його. Процеси глобалізації та інтеграції нагтовхують на ствердження, що суверенітет поступово зникає. Вчені зазначають, що він має шкідливий ефект на мир та забезпечення стабільності. Існують висловлювання про ліквідацію національної держави, скасування державного інституту та його підміну наднаціональними чи регіональними структурами.

Існують три теорії щодо глобалізації та її ефекту: гіперглобалізм, скептицизм та трансформізм. Прихильники гіперглобалізму схиляються до руйнування національної держави. Глобалізація для них постає новим світовим порядком, при якому державні органи втрачають контроль над процесами всередині країни. В свою чергу, скептики спираються лише на економічні аспекти терміну «глобалізація», схильні до того, що від згоди держави та її підтримки залежить інтернаціоналізація. Вони переконані, що явище глобалізації породжує відсутність рівності між Півднем і Північчю. Представники трансформізму наголошують на тому, що явище глобалізації піддає змінам світову та державну політику. Вони не відкидають того, що країни продовжують бути суверенними, але зазначають, що їх влада все ж таки є залежною від інститутів міжнародного управління. Звісно всі теоретичні школи мають власне

бачення до визначення рівня впливу глобалізаційних процесів на країну та її національний суверенітет. Політичний реалізм трактує суверенітет у вигляді наявності в державі вищої влади для створення та впровадження законів. Вищий рівень зав'язків з економіки здатен породити взаємозалежність держав [64].

Вчені-лібералісти переконані, що саме поняття «національний інтерес» відсутній, ним просто прикривають справжній інтерес провладних бюрократичних угруповувань. Країни зобов'язані проводити переговори з усіма учасниками на світовій арені без виключень. В результаті цього прослідковується серйозне обмеження свободи їх дій. Глобалізація відводить національні інтереси на задній план, самостійності держави не залишається місця, адже на першому плані постають інтереси громадянського суспільства світу.

Течія неомарксизму не впевнена в тому, що суверенітет може існувати самостійно, що він може існувати окремо від міжнародної економічної системи. Всі країни зобов'язані діяти за законами міжнародної економіки. Відповідно до цього, явище суверенітет частково пригнічується глобалізаційними процесами, адже вони чітко лімітують здатність держави встановлювати та реалізовувати економіки.

Посилаючись на конструктивізм, суверенітет постає не якоюсь об'єктивно існуючою дійсністю, яка впевнено розповсюджує власний вплив у всьому світі, а норма, що поширюється тому, що певний тип міжнародної системи сприяє цьому процесу. Розповсюдження суверенітету держави не є одноманітним, він здатний впроваджуватись різними видами.

Французькі представники школи соціології переконані, що країна не може виступати головним учасником міжнародних відносин. Прослідковується самостійна діяльність учасників, саме через це суверенітет держави розривається на три незалежні сфери: державну, соціокультурну та транснаціональну. У свою чергу, держава йде на

компроміс у спільній роботі з учасниками, саме це і спричиняє активізацію руйнування основних засад, що є основою її суверенітету та територіальності.

Функціоналізм трактує національну державу під призмою вузького явища, адже вона не здатна подолати складні проблеми, які можна вирішити виключно на рівні співробітництва між державами. Функціоналісти зазначають, що процеси інтеграції держав реальні лише через поетапне знищення їх суверенітетів. Вони переконані, що внаслідок довготривалої еволюції стосунки між країнами постануть надзвичайно тісними і, внаслідок чого, збройні конфлікти стануть просто неможливими.

Отже, трактування поняття «суверенітет держави» та майбутнього держав низкою політичних шкіл полягає в двох підходах – формалістичному та сутністному. З огляду на це, в світі відбувається процес десуверенізації, іншими словами- спостерігається пряме або опосередковане руйнування суверенітету, діє універсалізаційний процес прав людини на її самовизначення та встановлення інститутів наднаціональності.

Глобалізаційні процеси сприяють слабкості кордонів та розхитуванню основ державного суверенітету. Зважаючи на умови глобалізації, відбувається уніфікація соціальних відносин, можливість безперешкодного перетину державних кордонів потоками електронної інформації. В результаті цього потрібні механізми для дієвого здійснення суверенітету все більше стають примарними. Держави стають все більш залежними від наднаціональних організацій та їх інституцій.

Відомий американський вчений І. Духачек наголошує на існуванні чотирьох груп так званих «внутрішніх» порушників суверенітету. До них відноситься опозиція, котра досить часто налагоджує зв'язки, зазвичай, таємні з урядами інших країн; групи приватних інтересів, до

них належать засоби масової інформації, транснаціональні компанії та профспілкові організації, котрі мають опосередкований вплив на зовнішню політику органів державної влади; мігранти та регіони, адже, у більшості унітарних держав діє механізм для виходу регіонів на міжнародну арену. Процес регіоналізації постає важливим фактором навіть у будівництві Європи, це спричинило появу понять «Європа вимірів» та «Європа регіонів».

Створюється масштабна політична система, у котрій одним з елементів постають держави. Це стало причиною створення інститутів наднаціональності і делегування до їх компетенції низки економічних, політичних та соціальних функцій, які до цього належали органам національних держав. З метою повноцінного управління держави віддають частину власних функцій та повноважень з новими транснаціональними учасниками у світовому просторі.

Німецький вчений-соціолог У. Бек трактує поняття «глобалізації» як процеси, в котрих суверенітети національних держав стають частиною транснаціональних учасників та є підкореними їх провладним можливостям та політичній спрямованості. Отже, нині суверенітет не відноситься лише до монополії національних урядів. Прослідковується поступове, але впевнене обезцінення статусу суверенної країни, відбувається втрата державною владою централізованих інститутів. Таким чином, можна стверджувати про те, що держава втрачає власні повноваження, це може стати причиною подальшої ліквідації держави саме в тому сенсі, до якого ми звикли [64].

Суверенітет країни може бути обмеженим як примусово, якщо держава чи низка держав застосовують вплив та силу, втручаючись у внутрішні справи іншої країни для того, щоб врегулювати її внутрішні конфлікти; так і добровільно, коли держави за власною волею утворюють нову політичну силу, союз чи співтовариство, делегуючи при

цьому власні повноваження на користь наднаціонального новоутворення [65].

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що поряд з явищем десувернізації існує її антипод – суверенізація чи навіть гіперсуверенізація. Ці явища є єдиним цілим, вони відбуваються в один час і являють собою діалектичну єдність.

Не дивлячись на те, що основним принципом глобалізації є розхитування кордонів держави, і досі не існують вагомні приклади того, що кордони буди знищені через процеси глобалізації, а сама національна держава має невдовзі зникнути назавжди. Держава не припиняє свого існування, підтвердженням цього є існування чітких державних кордонів, збільшення кількості держав, розширення обсягу функцій держав в політичній та економічній сферах, відбувається стрімкий вплив на людей через електронні засоби, прослідковується активне створення міжнародних інститутів та режимів, а найголовніше – держава досі постає основною учасницею міжнародних зносин.

Вчені відносять суверенітет до джерела рівності між країнами. Через те, що було ліквідовано колонії, усі держави перетворились на суверенні та рівноправні. Та ця рівноправність є уявною та формальною. І нині існує ієрархія країн, їх коаліція, яка прагне зміцнити власний суверенітет. З однієї сторони прослідковують інтеграційні процеси, відбувається згуртування держав, а з іншої – створюються нові державні утворення. Необхідно зазначити, що досить багато новостворених держав є недієздатними, щоб реалізовувати саме ті функції, задля яких вони і були створені. Керівна засада суверенітету відволікає від внутрішньодержавного безчинства та влади кримінальних структур.

Явище глобалізації та суверенітету перебувають в активній взаємодії та не можуть заперечувати одне одного. Державний суверенітет постійно видозмінюється, а не ліквідовується. Зважаючи на нові функції держави та нову структуру управління, утворюється новий,

незнайомий вид суверенітету. Лімітування суверенітету держави постає виключно в його звичному трактуванні.

Сьогоднішній суверенітет постає обов'язковою ознакою держави в зовнішніх та внутрішніх питаннях. Суверенітет держави залишається і надалі ключовим елементом у міжнародних відносинах. До того ж він перестає складатися з одного елементу, а перетворюється в багаторівневий та плюралістичний.

Отже, у наш час, за умов глобалізаційних процесів, спостерігаються два взаємопротилежних процеси: суверенізації та десуверенізації. Це явище і свідчить про поступову «ліквідацію» державного суверенітету та водночас його «зародження». Це пов'язане з трансформацією значення самої держави на світовій площині. В період активного явища глобалізації, низку компетенцій держави забирають міжнародні та внутрішньодержавні суб'єкти, держава не має іншого виходу як віддавати частину свого суверенітету, та, не зважаючи на це, суверенітет та сама держава отримують нові якості та властивості. При тому, що держава лишається без частини свого суверенітету, вона залишає собі державну «автономію», тобто можливість самостійно створювати власні політичні ідеї та цілі. Держава наділена унікальними повноваженнями, які не зможе узурпувати жоден інший міжнародний суб'єкт, таким чином держава і досі є головним учасником міжнародного життя. Мова йде саме про співпрацю у напрямі реалізації суверенітету, а не про відмову від нього державою. Сьогодні в світі постають нові країни з «незвичним» для нас суверенітетом, який не має нічого спільного з нашим розумінням про суверенітет держави як такий. Отже, під тиском подій сучасності та нових вимог реальності міжнародної політики, існує необхідність переосмислити та переглянути ознаки та теорії суверенітету держави для подальшого розпізнання та ідентифікації нового видозміненого суверенітету сьогодення.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження змісту принципу суверенітету в теорії права можна зробити наступні висновки.

Нині правильне та коректне тлумачення поняття та явища «суверенітет держави» має надзвичайно важливе значення, адже з початком XXI сторіччя набувають обертів та стрімко розвиваються процеси глобалізації між країнами, що відповідно має значення на всі сфери та напрями суспільного життя. Дані зміни постійно створюють нові виклики для населення всього світу, від розв'язання яких напряду залежний сталий та успішний розвиток країн, зокрема і України. Усі держави, не зважаючи на рівень свого розвитку, наділені суверенітетом, що є наслідком давньої історії. Він є характерним усім державам не залежно від їх форми, устрою та типу.

Суверенітет держави – зумовлена бажанням народу політична та правова особливість країни, що проявляється у повноті, верховенстві та неподільності влади держави стосовно кожної іншої влади в суспільстві. Що стосується суверенних прав, то вони виступають необмеженими, зважаючи на те, що за правовою сутністю державний суверенітет є невичерпним, він наділяє свій народ широким правом та повною свободою у виборі напряду самоідентифікації та розвитку власної державності. Необмеженість суверенних прав є однією з головних ознак суверенної держави, адже суверенітет держави формує політичну правосуб'єктність країни, неподільність, верховенство та найголовніше – незалежність влади держави.

Зважаючи на пришвидшення інтеграційних та глобалізаційних процесів, проблема видозмінення уявлення про суверенітет держави, його межі та обсяг у теперішньому світі стало одним з найбільш актуальних та необхідних правових та практичних питань, котре має потребу в методологічно-доктринальному вирішенні.

Нараховується низка наукових досліджень, котрі популізують та активно розвивають тезу про певну втрату, поступове обмеження та розподіл державного суверенітету під час делегування визначених суверенних компетенцій від органів державної влади до наднаціональних утворень в певних галузях суспільних відносин. У той самий час інші науковці заперечують цьому явищу та наголошують на неможливості поділу чи будь-якого обмеження національного та народного суверенітетів, іншими словами – суверенітет держави не може бути штучно відокремлений від власного джерела ухваленням нормативно-правових актів. Зовсім неможливо обмежити державний суверенітет без добровільної згоди передати суверенні повноваження та компетенції державою від органів державної влади до органів наднаціонального об'єднання.

Принцип народного суверенітету займає визначальне місце в конституціях демократичних країн. Він отримав реальне практичне застосування, міцно закріпився у державній практиці. Ця ідея була визнана та втілена ще до того часу, як сформувалися традиції римського права. Таке явище як народний суверенітет було відоме ще у Середньовіччі. Прихильники абсолютизму разом із боготвірним походженням влади монарха не відмовлялись від підтримки народу. Вважаючи, що монарх служить народу, а, отже, і отримує від нього владу, церква визнавала право народу скинути негідного правителя, але виключно за її згоди.

Під час дослідження історичного становлення поняття «суверенітет», було встановлено, що створенню ідеї народного суверенітету передувала низка обставин. Відома давньоримська правова ідея про делегування влади царю чи імператору від народу була однією з передумов. У своїх працях Альберт Великий та Хома Аквінський провели значний аналіз «Політики» Аристотеля стосовно демократичного ладу Давньої Греції, грецьких праць про тиранію,

різних форм правління – усе це стало вченням про договірне походження влади і народний суверенітет. В свою чергу ще у XIII сторіччі Х. Аквінський наголошував на тому, що підкорення законам зумовлюється згодою, та вчив тому, що специфічна властивість верховної влади полягає в праві законодавства, а законодавча влада належить народу, чи тому, хто його представляє. У будь-якому випадку влада встановлюється виключно на благо суспільства, а народу необхідно надати право участі у владі.

Ідея народного суверенітету є стародавньою, як і сама політична наука, та її одне з перших теоретичних обґрунтувань пов'язують із суспільним договором Жан-Жака Руссо. Завдяки виразному та красномовному «Contrat social», який беззаперечно був політичним кредо свого часу, ідея народного суверенітету отримала могутній вплив і стала однією з найбільш визначних філософських ідей державного права.

Досліджуючи зміст концепції державного суверенітету, було з'ясовано, що на сучасному етапі питання теоретичного дослідження та практичної реалізації забезпечення державного суверенітету України, її правового і державного розвитку, безсумнівно, відноситься до переліку найбільш важливих та актуальних завдань юридичної науки. Питання про визначення поняття «суверенітет» і досі залишається дискусійним. У широкому розумінні суверенітет постає необхідною політико-правовою характеристикою будь-якої держави. Державний суверенітет визначається як верховенство держави на своїй території та її незалежність на міжнародній арені. Отже, верховенство держави трактується як те, що в межах чітко окресленої території діє виключно одна публічна влада, якій підпорядковується народ і яка визначає повноваження державних органів і посадових осіб.

Незалежність державної влади визначається самостійністю держави у відносинах з іноземними державами. Незалежність, самостійність і верховенство державної влади полягають в тому, що:

- рішення державної влади є обов'язковими для всього населення, організацій та осіб, наділених владою в державі;
- існує можливість скасування та визнання незаконним будь-якого незаконного прояву іншої суспільної влади;
- наявні спеціальні заходи впливу, яких не має в своєму розпорядженні жодна інша громадська організація чи формування.

Суверенітет держави визначається не лише юридичним закріпленням на конституційному рівні, а його реальним забезпеченням економічними, політичними та дипломатичними засобами. Конституційні гарантії трактуються як ті положення позитивного права у державах із представницьким устроєм, які мають своїм призначенням охороняти недоторканість існуючого типу державної організації, усуваючи можливість довільних або передчасних змін тексту основних законів, а також їхнього порушення. Необхідно зауважити, що серед науковців немає єдиної думки щодо класифікації гарантій державного суверенітету. Зазвичай вчені виділяють економічні, соціально-політичні, ідеологічні, організаційно-політичні та юридичні гарантії.

Дослідивши співвідношення між народним суверенітетом і державним, ми зазначили, що воно виражається в тому, що суверенітет народу є первинним, але в повсякденному житті він реалізується через державний, адже державні інституції, сформовані на легітимній основі згідно з народним волевиявленням, функціонують у постійному режимі, а народ через механізм виборів передає свою владу державі на певний строк. Через цей механізм відбувається легітимація влади від одного суб'єкта — народу до іншого — держави і формуються органи державного представництва.

У юридичній літературі та нормативних актах доволі часто ми зустрічаємо такі терміни, як «народний суверенітет», «національний суверенітет» та «державний суверенітет». В роботі було зауважено, що всі перераховані терміни характеризують лише різні грані феномена «суверенітет», що виступає як їх системо-утворюючий початок або сутність, що розуміється у філософії як «внутрішній зміст предмета, що виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття».

Народний суверенітет на пострадянському просторі дедалі більше виявляється як політико-правова властивість народу, яка виражається в його верховенстві й повновладді. Суверенітет Українського народу та народів інших пострадянських держав виявляється в конституційно-правових інститутах, у реальній практиці народовладдя. Встановлено, що народний суверенітет — це фактичне верховенство народу саме в політико-правовому вираженні. Саме народний суверенітет визначає демократичний напрямок суспільного розвитку, необхідність врахування думки народу при вирішенні важливих проблем розвитку держави і суспільства.

Прослідковується нерозривний зв'язок суверенітету держави із народним суверенітетом. Згідно законодавству України носієм суверенітету й єдиним джерелом влади в Україні визнається народ. Повна реалізація народом суверенітету неможлива без наявності держави і, навпаки, розвиток демократичної держави, яка не визнає суверенітету власного народу.

Було досліджено гарантії державного суверенітету, які трактуються як засоби та умови забезпечення та реалізації державного суверенітету, які безпосередньо закріплені в нормах права.

Основні риси, які притаманні наднаціональності в Європейському Союзі, є такими: рішення приймається більшістю голосів; наявність юридичної обов'язковості актів організації для всіх держав-членів, їх

юридичних та фізичних осіб; акти прямої дії. Якщо розглядати риси наднаціональності в Європейському Союзі ворогом суверенітету її держав-членів, то радше за все передумови можливості наднаціональності полягають в самому суверенітеті. Тож, зміст наднаціональності полягає в тому, що дещо в послідовності підлеглих взаємозв'язків ієрархічно розміщується над країнами як незалежними одиницями.

До головних питань нинішнього періоду розширення ЄС належать проблеми невідповідності держав критеріям членства та обов'язковим умовам впровадження масштабних змін та реформ у всі без виключення сфери суспільного життя. Явище розширення ЄС полягає у тому, що в найближчій перспективі нові держави-учасниці зможуть лише отримати фінансову допомогу, що поділяється серед нерозвинених країн і регіонів Європейського Союзу. Це і спричиняє загострення розбіжностей між державами, котрі надають фінансову допомогу, та країнами, котрі її отримують із єдиного бюджету ЄС.

Аналізуючи проблеми забезпечення державного суверенітету України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, необхідно зазначити, що це є складний, багатоаспектний і багаторівневий процес; розвиток всіх елементів правової системи України. Державний суверенітет України може бути реалізований лише шляхом її подальшого становлення як демократичної, правової і соціальної держави, котра реалізовує всі принципи такого типу організації і функціонування державної влади у своїй повсякденній діяльності.

Визначивши проблеми державного суверенітету в умовах глобалізації та проаналізувавши думки багатьох дослідників, ми встановили, що процесам глобалізації властиві деякі позитивні риси:

1. покращення господарської взаємодії між країнами;

2. забезпечення економії ресурсів, стимулювання світового прогресу.

Та існують і негативні риси:

1. значний вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економік та на прийняття економічних і політичних рішень;
2. акцент на фінансово-прибутковій діяльності і недооцінка соціальних аспектів;
3. зіткнення різноманітних міждержавних інтересів тощо.

В наш час існує значний стимул глобалізації, який створюється для проведення стабільної державної економічної політики. Економічна глобалізація пов'язана, перш за все, з більш ефективним залученням держав у міжнародні приватно-правові відносини, а також зі зміною діяльності великих корпорацій в напрямку поширення корпоративних промислових мереж і їх фінансових взаємозв'язків.

Необхідно зазначити, що у сьогоденному європейському конституціоналізмі відсутній розподіл та повна відмова країн від власних суверенних ознак, адже суверенітет держави постає своєрідним продовженням національного та народного суверенітетів, котрі характеризуються нероздільними категоріями та пануючими постулатами створення держави і права.

У наш час необхідно постійно аналізувати вплив процесів інтеграції на практичне та теоретичне розуміння суверенітету, межі невід'ємних суверенних компетенцій держави та її органів, можливості утиску суверенітету та розробити механізм наступного видозмінення суверенітету, зважаючи на стрімкий і прогресивний державний та правовий розвиток країн Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу / Багіров В., Сазонов М., Фісун О. та ін.; за ред. В. Бакірова, М. Сазонова. Харків, 2008. 576 с.
2. Скрипнюк О.В. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_2_1 (дата звернення: 21.10.2020).
3. Мере Ж. Принцип суверенітету / пер. з франц. Львів : Кальварія, 2003. 216 с.
4. Ключковський Ю. Б. Суверенітет: держави, нації чи народу? *Публічне право*. 2013. № 3. С. 14-22. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_3_4 (дата звернення: 15.09.2020).
5. Мазур Т. І. Державний суверенітет як політико-правове. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 222-229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_27 (дата звернення: 07.09.2020).
6. Популярна юридична енциклопедія / Гіжевський В. К., Головченко В. В., Ковальський В. С. та ін. за ред. В. С. Ковальського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
7. Прохоров А. М. Советский энциклопедический словарь. Москва., 1983. 1600 с.
8. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія; за ред. М. Поповича. Київ.: Ірина, 1999. 1551 с.
9. Боден Ж. Шість книг о государстве. *Антология мировой политической мысли*. В 5-ти т. Москва, 1999. С. 689-695.

- 10.Скрипнюк В. М. Теоретичні і практичні проблеми забезпечення народного суверенітету на сучасному етапі державотворення. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2013_4_4. (дата звернення: 25.09.2020).
- 11.Алексеев С. С. Государство и право. Москва., 2008. 152 с.
- 12.Боден Ж. Шесть книг о государстве. *Антология мировой политической мысли*. В 5-ти т. Москва, 1999. С. 689-695.
- 13.Скрипнюк В. М. Теоретичні і практичні проблеми забезпечення народного суверенітету на сучасному етапі державотворення. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2013_4_4. (дата звернення: 25.09.2020).
- 14.Алексеев С. С. Государство и право. Москва., 2008. 152 с.
- 15.Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона. URL: <http://www.brocgaus.ru/> (дата звернення: 15.09.2020).
- 16.Анненкова В.Г. Единство Российского государства: проблемы конституционной теории и практики: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2006. С.18.
- 17.Шумков Д. В. Социально-правовые основания государственного суверенитета Российской Федерации: историко-теоретический анализ: автореф. дисс. на получение научной степени докт. юрид. наук : 12.00.01. Санкт-Петербург, 2002. С. 27.
- 18.Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины: монография. Харьков: Факт, 2000. С. 176.
- 19.Горюнов В. В. Суверенитет Российской Федерации: сущность, содержание, гарантии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Екатеринбург, 2007. С. 23.

20. Thomas J DiLorenzo. Yankee Confederates: New England Secession Movements Prior to the War Between the States, in Gordon, above n 14, p. 147
21. Goldsworthy J. The Debate About Sovereignty in the United States : aHistoric alandComparativePerspective. Sovereignty intransition Edby Neil Walker Oxford Hart Publishing, 2003. P. 556.
22. Гончаренко В. Д. Декларація про державний суверенітет України (1990 р.) та її роль в історії творення незалежної Української держави *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2010. № 2 (61). С. 99.
23. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини іконституційних конфліктів у сфері публічної влади. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. С. 120.
24. Джолос С. В. Проблема державного суверенітету в умовах глобалізації: загальнотеоретичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 56-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_63_9. (дата звернення: 21.10.2020).
25. Яковюк І.В. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення. *Вісник академії правових наук України*. 2004. №3. С. 123-124.
26. Стрельцова О. В. Наднаціональність як феномен сучасного права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 171-178.
27. Ахвердян Г. Принцип надгосударственности в контексте мировых интеграционных процессов: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития» / Г. Ахвердян. – СПб., 2012. – С. 3.

28. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). Київ: Академ-Прес, 2002. С. 90–91.
29. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія. Львів, 2005. С.80.
30. Василенко В.А. Основы теории международного права. Київ: Вища школа, 1988. 288 с.
31. Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. «Міжнародне право». Київ, 2009. 244 с.
32. Фещенко А. Явление наднациональности в деятельности международных организаци. *Советский ежегодник международного права*. Москва: 1988. С. 159–171.
33. Королев М.А. Наднациональность с точки зрения международного права. *Московский журнал международного права*. 1997. №2. С. 5.
34. Mikhel, D. (2010). 'Kopenhahenski kryterii yak chynnyky rozbudovy demokratychnykh protsesiv ta nablyzhenosti do yevropeiskoho rivnia zhyttia v Ukraini' [Copenhagen criteria as factors of the development of democratic processes and proximity to the European standard of living in Ukraine]. *Naukovi pratsi. Politolohiia* [Scientific works. *Politicalology*], issue 137, Vol. 149, pp. 153–157.
35. Likarchuk, D. (2017). 'Faktor efektyvnosti mekhanizmu politychnoi komunikatsii' [The factor of the effectiveness of the mechanism of political communication]. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, [online], Vol. 04 (16). Available at: [Accessed at 28 October 2018].
36. Bezsmertnyi, R. (2018). 'Ukrainsko-rosiiska viina: heopolitychnyi kontekst' [The war between Ukraine and Russia: a geopolitical

- context]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], Vol. 2, pp. 13–21. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133325> (дата звернення: 10.09.2020).
37. Semchynskyi, K. (2018). 'Osoblyvosti prymyrennia i myrobudivnytstva v umovakh zamorozhenykh konfliktiv na postradianskomu prostori' [The features of reconciliation and peace building in conditions of frozen conflicts on the post-Soviet territory]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], Vol. 1, pp. 73–83. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.133416> (дата звернення: 11.10.2020).
38. Джолос С. В. Проблема державного суверенітету в умовах глобалізації: загальнотеоретичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 56-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_63_9. (дата звернення: 21.04.2020).
39. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Москва: Изд. Бр. Башмаковых, Типо-лит. Т-ва И.Н. Кушнеревъ и Ко, 1911.
40. Рукавишников В.О. Политические культуры и социальные изменения. *Международные сравнения*. Москва: «Совпадение», 1998. С. 340.
41. Михеев В. В. Логика глобализации и интересы России. *Pro et Contra*. Т. 4. 1999. С. 49.
42. Ильин М. В. Россия и вызовы XXI века. *Доклад на пленарном заседании II Всероссийского конгресса политологов «Россия. Политические вызовы»*. Москва, 2000. С. 48.
43. Романова Л. М. Национальный суверенитет в условиях глобализации: институционально-правовой анализ: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 23.00.02. Ростов-н/Д., 2009. С. 23.

44. Оруку Э. Культурное многообразие и правовые системы: мультикультурализм и евроскептицизм. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право*: РЖ / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. правоведения. Москва, 2011. № 4. С. 18.
45. Тодика О. Ю. Народовластие в условиях глобализации: монография. Харьков: Право, 2005. С. 19.
46. Глобализация URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Глобализация>. (дата звернення: 17.09.2020).
47. Співак В. М. Суверенна держава у процесі глобалізації. *Держава і право*: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. 2006. Вип. 41. С. 666-674.
48. Robertson R. *Globality, Global Culture, and Images of World Order / / Social Change and Modernity*. — Berkeley, 1992. — P. 396.
49. Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. Москва: Весь мир, 2004. С. 320.
50. Див.: Strange S. (2003). *The Declining Authority of States*. In Held, D., and McGrew, A. (eds.), *The Global Transformation Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (pp. 127-134). Cambridge: Polity Press.
51. Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века / под. ред. В. Л. Иноземцева. Центр исследований постиндустриального общества. Москва: Издательство «Европа», 2010. С. 318.
52. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. Москва: Проспект, 2011. С. 41.
53. Моисеев А.А. Соотношение суверенитета и надгосударственности в современном международном праве: в

- контексте глобализации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2007. С. 22.
54. Танчев Е. Верховенство конституции в контексте конституционного плюрализма. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2005. № 4 (53). С. 107.
55. Кремень Т. В. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2004. С. 13.
56. Якименко Х. С. Рада Європейського Союзу в інституційній системі ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: Зб. наук, праць. Харків: Право, 2007. Вип. 14. С. 185.
57. Сеидов А. В. Воздействие глобализации на концепцию государственного суверенитета в международном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2004. С. 12.
58. Бордачев Т. Н. Новый стратегический союз. Россия и Европа перед вызовами XX века: возможности «большой сделки». Москва: «Европа», 2009. С. 31.
59. Hoffmann S. *The Politics and Ethics of Military Intervention* / S. Hoffmann. – London, 1995. – 250 p.
60. Плигин В. Суверенное государство - жертва глобализации. 2007. URL: <http://www.kreml.org/opinions/150591136> (дата звернення: 25.10.2020).
61. Реут О.Ч. Без территории. Суверенитет без прилагательных. *Российское экспертное обозрение*. 2006. № 4. URL: <http://www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=1345&ids=132> (дата звернення: 29.09.2020).
62. Лебедева М. М. Мировая политика: Учебник для вузов. Москва. *Аспект Пресс*. 2004. С.93-94.
63. Янюк Е.Э. Государственный суверенитет и международное право. *Вестник Московского университета*. 2004. №5. С. 130.

- 64.Миносян А.С., Коршунова И.П., Лысак Н.О., Черная Н.В. Национальное государство в контексте исследований политической глобализации. URL: http://www.rusnauka.com/5._NTSB_2007/Politologia/20375.doc.htm (дата звернення: 10.10.2020).
- 65.Пастухова Н.Б. Суверенитет: историческое прошлое и настоящее. *Вопросы истории*. 2007. №8. С.96.